

ESSEETEKSTIN RAKENTEEN KUVAAMISESTA

TUULI HUOVILA
Oulun yliopisto

ABSTRACT

The paper presents a model for the analysis of textual features in student expository writing. Categories employed by the model include text type, regulated by rhetorical norms, and macrostructure, which involves the notions of macroproposition, macrotense, and macroconnection. The linear and informational structure of the texts is analysed in terms of semantic functional relations between sentences. These are established on the basis of theme, rheme, and cohesion.

Päätavoitteenani on selvittää 16 - 17 vuotiaan kirjoituskonventiota: Miten rakentuu nopeasti laadittu esseeteksti sekä millaiset rakennepiirteet painottuvat hyviksi ja huonoiksi arvioiduissa teksteissä.

Kirjoitetekstin rakenteen esille saamiseksi katson tarkoituksenmukaiseksi käyttää seuraavassa esittelemääni kuvausmenetelmää. Koska aineistoni sisältää tietoisesti kokonaisuuksiksi laadittuja tekstejä eikä tekstikatkelmia, olen hahmotellut menetelmäni lähinnä Werlichin tekstitypologiaan ja v. Dijkin makrostruktuurikäsitteeseen liittyvien määrittelyjen perusteella (Werlich 1976 ja v. Dijk 1977).

Rakenteen kuvausmenetelmästä

Tietoisesti ehjäksi tekstikokonaisuudeksi laadittu teksti sisältää ilmeisesti elementtejä, jotka tekstikatkelmasta puuttuvat, joten kuvauksen kohteen määrittelyssä on tarkoituksenmukaista soveltaa Werlichin määritelmää tekstistä:

A text is an extended structure of syntactic units such as words, groups, and clauses and textual units that is marked by both coherence among the elements and completion (1976, 23).

Koherenssin määrittelyssä Werlich korostaa tekstin perusyksikköön teemaan (diskurssiteemaan) perustuvaa kielen yksiköiden lineaarista etenemistä ja laajentumista, jota säätelee konventio.

Jäsentymisellä (completion) Werlich tarkoittaa sitä, että etenkin tekstin alussa ja lopussa on kielellisesti ilmaistuja signaaleja, jotka osoittavat tekstin alkamista ja päättymistä. Myös näiden signaalien luonnetta säätelee konventio.

Koska koherenssi ja jäsenyys ovat molemmat sidoksissa konventioon ja koska koherenssia yleensäkin on määritelty moniselitteisesti (vrt. Lautamatti 1982, 90), rakennekuvausta on mielestäni tarkoituksenmukaista lähteä hahmottamaan konventiosta käsin. Kuvaukseni etenee konventiosta makrostruktuurien kautta virkkeistöön.

Kirjoituskonventiosta

Kirjoituskonventio on kielenkäyttäjän omaksuma abstraktio, käyttäytymistapa, jota hänen on noudatettava, mikäli haluaa toimia kieliyhteisössä tarkoituksenmukaisella tavalla.

Tällaisina abstraktioina, idealisoituina normeina, joiden mukaan kirjoittaja toimii, Werlich esittelee viisi tekstityyppiä (description, narration, exposition, argumentation ja instruction). Samaa tarkoittaa v. Dijk käsitteellään diskurssityyppi, jota säätelevät retorikan normit (Werlich 1976, 39; v. Dijk 1977, 7). Perimmältään nämä erilaiset teksti- ja diskurssityypit pohjautuvat kognitiivisiin prosesseihin ja ovat siten kielen kanalta universaaleja toimintatapoja.

Essee on Werlichin mukaan tyyppiltään selonteko (exposition), oikeastaan on yksi sen alamuodoista. Se on rakenteeltaan hyvin monimuotoinen ja siihen saattaa sisältyä useitakin muiden tekstityyppien mukaisia rakennosia, esim. kuvausta, kertomusta, argumentointia (Werlich 1976, 72).

Myös esseelle löytyy retorikasta rakenneohjeita. Optner kirjoitusopissaan antaa college-opiskelijoille jäsenyskaavion omiin kokemuksiin perustuvan esseen kirjoittamista varten. Tätä voitaneen soveltaa myös suomenkieliseen tekstiin, vaikkei esseetä sinänsä voi pitää suoranaisesti kognitiivisiin prosesseihin perustuvana universaalina.

Essee (Optner, 1977; 52, 149 - 150)

[Introduction] johdanto-osan ja [conclusion] päätätöosan tulisi te-
maattisesti olla samalla hierarkkisella tasolla ja sen lisäksi niiden tulisi
sisältää tekstin rajausta osoittavia aineksia.

[Thesis] väite on se kokemus, jonka kuvaaminen on annettu tehtäväksi
(koulussa). Usein se on tekstissä otsikkona.

[Example] esimerkkiosat ovat väitettä valaisevia perusteluita. Ne voi-
vat rakenteeltaan olla kuvauksia, kertomuksia tai vastakohtaisasetteluun pe-
rustuvia kappaleita (vrt. Werlich 1976, 72).

Tätä Optnerin esittämää jäsennyskaaviota käytän aineistoni tekstistruk-
tuurin hahmotuksessa ylimpänä kategoriana. Olemukseltaan se on abstraktio
kuten tekstityyppi ja diskurssityyppi.

Makrostruktuuristo

Werlichin mukaan tekstityyppi todentuu tekstimuotona ja v. Dijkn mu-
kaan diskurssityyppi todentuu makrostruktuuristona. Käytän makrostruktuuri-
käsitettä, koska se esseetekstin käsittelyssä tuntuu joustavammalta.

Jokainen makrostruktuuriston osana oleva makrostruktuuri signaloituu
kielenkäytössä makropropositiiona, makrokytkentänä, makroaikamuotona ja sa-
naston keinoin. Lisäksi kirjoitetussa tekstissä sen pitäisi todentua kappale-
jakona. (v. Dijk 1977; 130, 153-).

Makropropositiossa on kunkin diskurssityypin osan, tässä tapauksessa
esseen rakenneosan informaatioisisältö tiivistettynä. Se ilmenee tekstissä
ydivirkkeenä (topical sentence), jonka paikka on joko rakenneosan (kappa-
leen) ensimmäisenä tai viimeisenä. Teemaltaan se näyttäisi olevan usein
identtinen diskurssiteeman kanssa tai varsin läheisellä hierarkian tasolla.
Reemaltaan puolestaan se näyttäisi olevan hyperonyyminen siihen semanttises-
ti liittyvien virkkeiden reemaan verrattuna. Lisäksi ydivirkkeen reemaan
näyttäisi voivan liittyä semanttista ainesta, joka viittaa jäljessä tulevan
samaa makropropositioon kuuluvan tekstin osan organisoitumiseen, esim. verbi

tapahtua, jota seuraava teksti usein jatkuu kertovana (vrt. Hoey 1981, käsite anticipation, s. 31).

Toisaalta makroproposition on sisällettävä ainesta, joka osoittaa makroproposition paikan diskurssityypin osana: alussa - keskellä - lopussa.

Johdantoa osoittava makropropositio nimeää diskurssiteeman ja antaa viitteitä diskurssityypistä: kuvaus, kertomus jne. (vrt. Werlich 1976, 27). Esimerkiksi esseen johdanto sisältää vastauksen kysymyksiin: mitä, kuka, milloin, missä; ks. esimerkkitekstit.

Päätäntöä osoittava makropropositio rajautuu myös selvästi. Temaattisesti palataan diskurssiteemaan, reemassa voi olla vielä hyperonyymisempää ainesta kuin johdanto-makropropositiossa (esim. 2). Vaikka konnektorien käyttö makrostruktuurien rajalla on vähäistä, lopun alku signaloidaan myös konnektorilla usein.

Esimerkki-makropropositioiden ja niihin liittyvien makrostruktuurien rajaaminen ei ole yhtä yksiselitteistä kuin alkuun ja loppuun liittyvien. Rajanvedon voi perustaa esim. teemojen viittausketjussa ilmeneviin säännönmukaisuuksiin (vrt. esimerkkitekstit).

Makroaikamuoto tarkoittaa makrostruktuurin sisällä olevaa hallitsevaa verbin aikamuotoa. Se on yhtenäinen samaan makropropositioon liittyvissä virkkeissä ja aikamuodon muutos on merkki tekstuaalisesta muutoksesta (vrt. esimerkkiteksti 2).

Makrokytkentä on makropropositioiden kytkeytymistä toisiinsa pragmaattisista syistä tietyllä tavalla.

Jos ajatellaan esseetekstiä diskurssityyppinä, jossa väitettä perustellaan keskenään oletettavasti samanarvoisilla esimerkeillä, niin kytkentä voitaisiin osoittaa esim. ryhmittelyä merkitsevilla konnektoreilla: ensiksi - toiseksi - kolmanneksi; toinen - toinen jne. Usein makropropositioiden yhteenkuuluvuus ilmenee toistona, jolloin keskenään rinnasteisten makrostruktuurien makroteemat ovat yhdenmukaisia.

Virkkeistö

Makrostruktuurin sisällä informaation sisältö tekstuaalistuu virkeinä. Virkkeitä tarkastellaan kahdesta näkökulmasta: 1. Nimetään kunkin virkkeen funktio suhteessa makropropositioon ja 2. määritellään virkkeiden teemaan, reemaan ja kytkentään liittyvät semanttiset suhteet.

Virkkeellä tarkoitetaan sekä ortografista yksikköä, joka alkaa isolla alkukirjaimella ja päättyy pisteeseen, sekä lausetta, joka on osana rinnasteisten päälauseitten muodostamassa virkkeessä.

Virkefunktio

Makroproposition yhteydessä todettiin, että makrostruktuurin alussa on ydinvirke, joka sisältää tiivistelmän makrostruktuurin informaation sisällöstä. Tämä toteamus viittaa implisiittisesti myös siihen, että makrostruktuurin sisällä on muitakin tehtäviä palvelevia virkeitä. Ne nimetään kirjoitusoppaissa usein detaljivirkeiksi, joiden tehtävänä on täydentää, täsmentää, selostaa, havainnollistaa ym. ydinvirkkeen sisältöä. Sen vuoksi tulee tekstin konventionaalinen organisoituminen makrostruktuurin sisällä esille.

Virkefunktioiden nimikkeinä on samoja jossain määrin merkitykseltään epätarkkoja sanoja kuin Hakulinen & al. raportissa (1980, 21 - 22). Nimeäminen perustuu teemasta (T), reemasta (R) ja kytkennästä (K) saatavaan informaatioon.

Semanttiset suhteet

Virkejonon konvention mukainen lineaarinen yhteenkuuluvuus perustuu makrostruktuurin sisällä teemojen ja reemojen semanttisiin suhteisiin ja kytkentään. Teemat ovat semanttisesti luokiteltavissa suhteessa makroteemaan, samoin usein reematkin.

Teemaksi katsotaan verbilausekkeen edellä oleva nominaalilauseke, joka semanttisesti on liitettävissä diskurssiteemaan.

Reemaa on virkkeen hallitseva verbilauseke.

Teemojen ja reemojen semanttisten suhteiden määrittelyssä ovat käytössä kategoriat identtisyys, ekvivalenssi, kollokaatio ja inkluisio hyponymiaksi ja hyperonymiaksi eriteltynä (Werlich 1976, 32).

Kytkenän nimeämiseen käytetään käsitteitä additiivinen, kontrastiivinen, temporaalinen jne. (Werlich 1976, 167).

Esimerkit

Seuraavassa on kaksi aineistooni kuuluvaa tekstiä ja tiivistettynä niiden kuvaus edellä esittämien rakennepiirteiden avulla.

Mielestäni tekstit lyhydestään ja rakenteensa osittaisesta heikkoudesta huolimatta ovat osoituksia hahmottomassa olevasta konventiosta ja niistä konvention kohdista, joita on vaikea omaksua. Esimerkiksi ydinvirke puuttuu usein ja sen vuoksi hypoteettinen makropropositio on merkitty hakasulkuihin. Makroverbimuoto on epäyhtenäinen, mikä osittain johtuu tehtävän otsikosta. Virkefunktio jää epäselväksi.

Kaiken kaikkiaan katson, että suunnilleen tähän tapaan esseetekstien rakennetta tarkastelemalla voitaisiin koota tietoa, josta olisi hyötyä kirjoittamisen opetuksessa ja valmiitten tuotosten arvioinnissa.

ESIMERKKITEKSTIT¹

(1) Se oli hyvä kirja

- 1a Luin muutama päivä sitten yhden tämän hetken bestsellereistä
b ja täytyy myöntää, että se oli täysin maineensa veroinen.
- 2a Kirjan oli toimittanut amerikkalainen Robert Fish
b ja sen nimi oli Jalkapallo, elämäni.
- 3 Se oli hyvä kertomus miljonääri Edson Arantes do Nascimento
alias Pelén elämästä aivan pienestä pojasta vuoden 1976 loppuun,
joka oli Pelén toiseksi viimeinen pelivuosi.
- 4 Kirjassa kuvataan elävästi tämän kaikkien aikojen parhaimmaksi
jalkapalloilijaksi sanotun miehen elämää.
- 5 Siinä on kuvattu, kuinka Pelén isä (lempinimeltään Doninho,
muistaakseni), joka oli myös hyvä jalkapalloilija, opetti
Pelää.
- 6 Kirjaan on sisällytetty myöskin ne tunteet, joita sisältyi sii-
hen hetkeen, kun hän teki 1000. maalinsa.
- 7 Täytyy todeta, että jokaisen, joka on jonkin verran kiinnostunut
jalkapallosta, kannattaa lukea tämä kirja.
- 8 Suosittelen lämpimästi.

(2) Se oli hyvä kirja

- 1 Luin vähän aikaa sitten mielenkiintoisen kirjan toisen maailman-
sodan aikaisista metsäkaartilaisista.
- 2 Kirja on kirjailija Väinö Pääkkösen tekemä Usva hälvenee.
- 3 Kirja kertoo siis metsäkaartilaisista ja heidän elämästään met-
sän keskellä sijaitsevassa korsussa.
- 4 Kirjan päähenkilöinä ovat yhden perheen kolme veljestä, heidän
äitinsä, suutari ja hänen tyttärensä, jotka kaikki asuivat met-
sän lähellä sijaitsevassa kylässä.
- 5 Suutari välitti pojille tietoja kotirintaman ja muiden sodassa
mukana olevien maiden tilanteesta.
- 6 Metsäkaartilaisia etsittiin jatkuvasti.
- 7 Koska he olivat isänmaan pettureita, olisi heidän löytymisensä
merkinnyt heille varmaa kuolemaa.
- 8 Pojat pakoilivat metsässä muutaman vuoden ajan, kunnes tuli tie-
to, että puna-armeija oli voittanut saksalaiset.
- 9a Kaikki metsäkaartilaiset eivät selvinneet hengissä,
b vaan osa heistä kuoli taistelussa etsintäpartioita vastaan.
- 10 Kirjassa on kuvattu sotaa, vihaa, hiven rakkautta ja rauhaa.

1) Kappalejako on alkuperäistekstin mukainen.

Teksti 1

SE OLI HVVÄ KIRJA (1)

Diskurssi- tyyppi	Makrostruktuuri- -propositio	-tempus	-kytkentä	Virkkeet nro.	Funktio kytkentä	teema	reemaa
Johd.	[Iutin kirjan]	i		1a *	orientoiva	-n	bestsellereistä
Teesi	[Yl. 3.p.+ kval.]	i		1b	arvioiva (metateettinen)	se ek.	maineensa veroinen
				2a	tarkentava (additiivinen)	R	
Esim.	kirja oli kertomus	i	luettel.	2b	tarkentava (additiivinen)	K R	amer. Rob. Fish
		i		3 *	arvioiva (additiivinen) + tarkentava	se ek.	Jalkapallo, elämäni
				4 *	arvioiva (additiivinen)	R	hyvä kertomus
Esim.	[Kirjassa...]	pr.	luettel.	5	tarkentava (additiivinen)	R	in k
		pr.		6	tarkentava (additiivinen)	K R	amer. Rob. Fish
		pr.		7 *	arvioiva (metateettinen) (yhteinen)	T R	Jalkapallo, elämäni
Päät.	yl.3.p. + kirja	pr.	toisto (paluu alkuun)	8	kehottava (kausallinen)	R	hyvä kertomus

K = kytkentä

R = reemaa

T = teema

ek. = ekvivalenttinen
 in k. = in k luistivinen
 hypo. = hyponyminen
 kol. = kollokatiivinen
 id. = idanttinen

* ydinvirkeitä tai muiden tapaisia virkeitä

Diskurssi- tyyppi	Makrostruktuuri- -propositio	-tempus	-kytkentä	Virkkeet nro	funktio kytkentä	teema	reemaa
Johd.	[minä luin k:n]	i	-	1*	orientoiva arvioiva	T R -n	mielenk. kirjan
Teesi	[mielenkiint.]				R		
Esim.	kirjaan liit- tyviä yksit- täistietoja	pr.	-	2	tarkentava (additiivinen)	R	Usva hälvenee
		pr.	-	3*	toteava (additiivinen) tarkentava? (additiivinen) tarkentava (additiivinen)	K R R	id. kertoo siis metsäk. in
		pr.		4		T R	ovat yhden perheen.. in
Esim.	kirjan ta- pahlumat	i	-	5	kertova (temporaalinen)	R	välitti tietoja
		i		6	kertova (temporaalinen)	R	metsäk. in
		i/kond		7	kertova (kausatiivinen) KTR		heidän ek.
		i		8	kertova (temporaalinen)	R	pojat ek.
		i		9a	kertova (temporaalinen)	R	katki ek.
		i		9b	kertova (kontrastiivinen) K R	R	osa h. in
Konkl.	kirjassa on	perf.	juuttel.	10*	toteava	R	kirja.. id. on kuvattu sotaa.. in

K = kytkentä

R = reema

T = teema

ek. = ekvivalenttinen

in. = inkluusiivinen

hy. = hyponyminen

kol. = kollokaatiivinen

id. = identtinen

Kirjallisuutta

- van Dijk, T.A. 1977, Text and Context. London: Longman
- Hakulinen, A. - Karlsson, F. Vilkuna, M. 1980, Suomen tekstilauseiden piirteitä: Kvantitatiivinen tutkimus. Helsingin yliopisto: Yleisen kieli-tieteen laitoksen julkaisuja nro 6.
- Hoey, M. 1981, Signalling in Discourse. Discourse Analysis Monograph 6. Birmingham: English Language Research, University of Birmingham.
- Lautamatti, L. 1982, Discourse Coherence in English Matriculation Essays Written by Finnish Students: Some Preliminaries. Näkökulmia kirjoitet-tuun kieleen. Turku: A FinLA:n vuosikirja 1982.
- Optner, Ruth L. 1977, Writing from the inside out. New York: Harper & Row.
- Werlich, E. 1976, A Text Grammar of English. Heidelberg: Quelle & Meyer.